

ДО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕЖИМУ БЕЗПЕКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОСМІЧНОГО ПРОСТОРУ В МИРНИХ ЦІЛЯХ

У статті питання забезпечення міжнародно-правового режиму безпеки використання та дослідження космічного простору розглянуто як комплексне явище, запропоновано авторську концепцію побудови глобальної колективної системи космічної безпеки шляхом застосування механізмів та принципів міжнародного права.

Ключові слова: договір, ООН, космос, простір, співтовариство, людство, всесвіт.

Усвідомлення необхідності формування на міжнародно-правовому рівні системи глобальної та спільної безпеки використання і дослідження космічного простору, виносить на порядок денний питання прийнятності для сучасного світового правопорядку синергетичних трангресійних міжнародних процесів створення цього нового правового режиму.

Як зазначається у фундаментальних міжнародно-правових документах з космічного права, космічний простір має використовуватися виключно в мирних цілях та в інтересах всього людства. Головний акцент робиться саме на «людстві» як загальній категорії, а не на сукупності національних інтересів незалежних держав світу, що впливає із правового статусу космічної сфери регулювання, визначеної всесвітнім надбанням та спадщиною людства. Конфронтація ж інтересів провідних космічних держав нівелює принцип примату загального публічного інтересу над приватним і, таким чином, ставить під загрозу як безпеку усталеного космічного устрою, так і збереження ідейно-правових засад – гарантій забезпечення можливості використання та дослідження космічного простору у майбутньому відповідно до норм позитивного права.

Значущість проблематики безпеки використання та дослідження космічного простору у «виключно мирних цілях», прослідковується в формулюваннях диспозиційних положень актів космічного права, зокрема в аспекті «інтересів підтримки міжнародного миру та безпеки [1, стаття III] та «забезпечення максимального ступеня попереджуваності для забезпечення безпеки» [1, стаття XII]. Крім того, Преамбула базового Договору містить посилання на застосованість Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 110 (II) від 3.11.1947 до космічного простору, головним постулатом якої є засудження пропаганди, що безпосередньо чи потенційно загрожує миру або порушенню миру.

Феномен макропроблеми безпеки космічного простору (глобального природного ресурсу; території загального користування *res communis*, що знаходиться поза межами національних юрисдикцій держав, привласнення якої прямо заборонено *res extra commercium*) для сталого розвитку людства, а також глобальний її характер не дозволяють забезпечити вирішення зазначеного питання зусиллями лише окремих держав; режим міжнародної космічної безпеки не може бути досягнутий в односторонньому порядку і, відповідно, потребує активізації міждержавного співробітництва.

Зважаючи на це, колективний договірно-правовий підхід космічних держав до вирішення проблеми безпеки є найбільш доцільним з точки зору ефективності та універсальним засобом, що забезпечив би участь якомога більшої кількості держав. Результатом застосування такого підходу може стати кодифіковане зібрання найефективніших апробованих практик та напрацювань, побудоване за принципом рецепції, логіко-правового відбору та емпіричної імплементації в міжнародно-правовому контексті безпеки (див. концепцію такого документу в Додатку).

Ідейним рушієм ініціації концепції такого міжнародно-правового документу зобов'язальної правової природи могли би спільно виступити в межах своєї компетенції зацікавлені структури ООН, такі як Рада безпеки ООН та Комітет ООН з питань космосу, уповноважені, з одного боку, на підтримання світового порядку безпеки, з іншого, – на гарантування використання космічного простору виключно в мирних цілях.

Доречно зазначити, що Юридичний підкомітет ООН з питань космічного простору вже опосередковано залучений до процесу започаткування режиму космічної безпеки завдяки висуненню концептуальних пропозицій щодо більш ефективного застосування Конвенції про реєстрацію 1975 [2] шляхом створення Підкомітетом робочих груп,

відповідальних за розроблення рекомендацій щодо гармонізації державних практик застосування положень Конвенції, вироблення більш систематичного та стандартизованого методу виконання відповідних вимог [3]. Крім того, відповідний Підкомітет розробляє резолюції ООН щодо питань міжнародного співробітництва в аспекті посилення заходів довіри та прозорості у космічному просторі, що свідчить на користь надання належної правової оцінки проблемі безпеки космічного простору та нагальності потреби запровадження спільними зусиллями держав виважених шляхів гарантування режиму безпеки.

На сьогоднішній день принципів засади режиму космічної безпеки в комплексному вигляді не сформульовані та, відповідно, можуть бути виділені лише шляхом аналізу великого правового масиву договорів та інших актів нормотворчого характеру космічної та суміжних галузей. Даний поступ до міжнародно-правової парадигми безпеки використання та дослідження космічного простору в мирних цілях потребує комплексного підходу, вироблення належного балансу взаємозв'язку та взаємозалежності суттєвих його елементів.

Наразі, можна з впевненістю стверджувати, що розв'язанню завдань, які стоять перед сучасним світовим космічним співтовариством, найбільше відповідає концепція міжнародної космічної колективної безпеки, яка має стати стратегічним орієнтиром, спрямованим на встановлення надійного правового режиму за допомогою застосування моделі міжнародного багатостороннього діалогу та вироблення на його підставі міжнародно-правового документу. Потреба чіткої координації зусиль, розроблення та прийняття універсальних міжнародно-правових норм обумовлює формування глобальної системи безпеки із застосуванням міжнародних дипломатичних каналів (переговорів та консультацій), результатом яких має стати досягнення домовленостей про спільні цілі, створення нових правових інститутів, принципів та механізмів забезпечення правового режиму безпеки. Вже сьогодні стає зрозумілим, що побудова даного режиму має провадитися в першу чергу на засадах довіри, заснованих на відкритості, транспарентності та передбачуваності загроз космічній безпеці. Особливим інструментом досягнення відповідних цілей має слугувати нарощення потенціалу міжнародного співробітництва та запровадження сталих взаємних гарантій.

Інституалізація глобальної стратегії безпеки та раціонального використання ресурсів космічного середовища має набути форми цілісної централізованої системи, яка в корені б заперечувала ідею децентралізованих важелів впливу, центрів контролю та противаг, а також спиралася б на концепцію сталого розвитку. Це в першу чергу потребуватиме подолання ідеологічного егоїстичного бар'єру інтересів безпеки світовими космічними гігантами Заходу та Сходу, а також доброї волі космічних держав щодо уступки власних інтересів на користь наднаціональних. В даному аспекті на пер-

ший план виходить соціальне призначення міжнародного права, яке головним чином полягає в сприянні міжнародному миру та забезпеченню міжнародної безпеки та мирних відносин між державами. Загальний же інтерес використання космічного простору, з однієї сторони, та невідворотні наслідки порушення безпеки, з іншого, мають бути нарешті остаточно усвідомлені всіма провідними суб'єктами космічної діяльності.

Система міжнародної космічної безпеки має ґрунтуватися на принципах загального характеру й однакового рівня безпеки для всіх країн, незалежно від їхньої ролі на світовій космічній арені; міжнародного співробітництва у розв'язанні проблем безпеки та колективності дій щодо усунення загрози безпеці; високого ступеня довіри та відкритості у міжнародних зносинах під час здійснення космічної діяльності; системного підходу до підтримання та укріплення безпеки тощо. Дана міжнародна ініціатива світового співтовариства має унеможливити серед іншого монополізацію важелів безпеки космічного простору рядом держав виключно в своїх національних інтересах.

У сучасній правовій доктрині основи забезпечення загального миру та міжнародної безпеки закладені в Статуті ООН з подальшим розвитком в концепції всеохоплюючої міжнародної безпеки, закріпленої в резолюціях Генеральної Асамблеї ООН від 4 грудня 1986 року та від 7 грудня 1987 року «Про створення всеохоплюючої системи міжнародного миру та безпеки» [4], а також в резолюції від 7 грудня 1988 року «Про всеохоплюючий підхід до укріплення міжнародного миру та безпеки відповідно до Статуту ООН» [5]. Зміст даної концепції полягає в тому, що має бути забезпечена така організація міжнародних відносин, яка сприяла б встановленню сталого та безпечного миру. На прикладі вищенаведеної концепції можна спроектувати модель загальної світової системи космічної безпеки – механізму стабілізації в сфері забезпечення безпеки та посилення коопераційних елементів космічного порядку з врахуванням, в першу чергу, публічного інтересу безпеки.

Слід зауважити, що аналіз практики розроблення нового міжнародно-правового космічного договору свідчить, що прийняттю таких документів передували дипломатична правова ініціатива провідних країн та динамічний міждержавний багатосторонній діалог. За таким принципом був розроблений і базовий Договір про космос 1967 року, який закріпив ключові норми міждержавної взаємодії в сфері космічної діяльності, такі як: врахування інтересів всього людства при використанні та дослідженні космічного простору, імператив ведення космічної діяльності відповідно до норм міжнародного права, заборону привласнення космічного простору, провадження космічної діяльності виключно в мирних цілях. П'ять міжнародних договорів, що створюють серцевину космічного права, на жаль містять ряд правових лакун, однак значним їх надбанням є факт юридич-

ного запровадження механізмів міждержавних консультацій, які заклали підвалини моделі співробітництва в використанні та дослідженні космічного простору в мирних цілях. Те ж, що принцип співробітництва був сформований та слугував основою розуміння безпеки ще на початку космічної ери, пояснює деякою мірою певну неадаптованість цього принципу до масштабності даної проблематики у XXI ст.

Особливе занепокоєння у світового співтовариства мають викликати чинники, які на даний момент космічного розвитку впливають на посилення політико-правової свідомості безпеки у різних категорій залучених суб'єктів. Як не прикро визнавати відповідний постулат, але реалії сьогодення свідчать, що головним чинником усвідомлення наріжності проблематики виступає економічний фактор (як наслідок комерціалізації космічної діяльності – створення ринку космічних послуг, виникнення значної залежності від космічних комерційних прикладних програм тощо), а не екологічний чи безпека як передумова забезпечення сталого розвитку. Цей свого роду прихований нігілізм екологічної компоненти та аспекту безпеки, нівелювання потреб сталого та безпечного розвитку, необхідності дотримання відповідного балансу інтересів держав та публічного інтересу, ускладнює перспективу прогресивного руху у напрямку закладення підвалин космічної безпеки та укріплення потенціалу концепції як такої. Подальший же розвиток космічної діяльності має розглядатися виключно в комплексі з універсальною концепцією глобальної космічної безпеки, а ні в якому разі не ізольовано.

За прикладом Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку [6], доречно, було б при формуванні «еколого-правового простору» в рамках концепції космічної безпеки врахувати значущість спеціального принципу превентивного характеру, а саме принципу попередження. Крім того, слід зважати на те, що міжнародна екологічна безпека космічного простору передбачає такий стан міжнародних відносин, який би забезпечував збереження, раціональне використання, відтворення та покращення якості космічного середовища. Такі додаткові вимоги до правового режиму космічної безпеки вимагають імплементації принципів безпеки вже на початковій стадії здійснення космічної діяльності, зокрема, принципу попередньої оцінки впливу космічної діяльності на навколишнє середовище, принципу обміну інформацією, принципу завчасного повідомлення та проведення консультацій з приводу будь-якої діяльності, яка потенційно може становити загрозу режиму безпеки в космічному просторі. Саме вони безсумнівно мають бути наділені пріоритетом в системі засобів міжнародно-правового режиму безпеки космічного простору.

Крім того, як і будь-який інший тип антропогенної діяльності, космічна діяльність має перш за все провадитися так, щоб виключити можливість заподіяння шкоди не лише іншим державам, а і

всій світовій спільноті. У світлі цього, особливого смислового навантаження набувають міжнародні засоби укріплення безпеки в космічному просторі, підтримання безпеки та поновлення режиму безпеки, а також ряд спеціальних засад та принципів:

Принцип міжнародного співробітництва для підтримки міжнародної космічної безпеки та попередження ситуацій, які могли б становити загрозу такому режиму;

Принцип неподільності безпеки (зважаючи на взаємозв'язок та взаємозалежність держав безпека має бути одна для всіх та однакова для всіх, не можна будувати безпеку одних держав за рахунок інших);

Принцип рівної безпеки або принцип ненасання шкоди безпеці (право кожної держави на безпеку та забезпечення безпеки для всіх на засадах рівності без отримання яких-небудь односторонніх переваг);

Принцип колективної та індивідуальної відповідальності за порушення права міжнародної безпеки;

Принцип охорони космічного середовища на користь нинішнього та наступних поколінь в інтересах забезпечення сталого розвитку [7] (вжиття заходів із збереження та покращення якості космічного середовища та раціонального управління природними ресурсами, створення розгалуженої системи міжнародного контролю та моніторингу космічного середовища, які ґрунтувалися б на всесвітньо-визнаних критеріях, параметрах, стандартах).

Відповідно, первинними структурними акцентами, які мають бути зроблені при виробленні концептуальних засад правового режиму космічної безпеки, є:

Мета: встановлення режиму міжнародної колективної безпеки космічного простору з метою забезпечення вільного від загроз космічного середовища та сталого розвитку;

Метод: посилення потенціалу міжнародного співробітництва; розроблення єдиної цілісної ідеолого-правової концепції з ґрунтовною аналітичною апробацією її емпіричної імplementованості (забезпечення проактивної функції права); розроблення та прийняття універсального міжнародно-правового документу зобов'язальної правової природи; ініціація централізованої системи глобальної колективної безпеки;

Обмеження: врахування інтересів безпеки всього людства та принципу мирних цілей.

Неоднозначність тлумачення базових ключових категорій космічного права, а іноді і повна відсутність ключових правових дефініцій, ставить за необхідне здійснити узгодження юридичного змісту ряду понять на міжнародному рівні. Це, в свою чергу, сприяло б належному їх застосуванню та уникненню ситуацій конфлікту права.

Зважаючи на те, що в контексті даного наукового дослідження, такими правовими категоріями є власне «міжнародна космічна безпека» та «міжнародний правовий режим космічної безпеки»,

офіційне визначення, яких до цього моменту не запропоноване космічною спільнотою, то доцільним видається надати авторську версію відповідних понять.

Міжнародна космічна безпека – це стан міжнародних політико-правових, економічних та інших відносин між державами, який виключає можливість порушення миру та реальну загрозу усталеному космічному порядку зокрема та сталому розвитку загалом, та забезпечує використання та дослідження космічного простору відповідно до норм міжнародного права. Досягається виключно мирними засобами шляхом міжнародного співробітництва, поглиблення взаєморозуміння та взаємодовіри між державами, передбачає узгоджені дії держав, наддержавних утворень і міжнародних урядових організацій щодо підтримання такого стану, універсальну систему коопераційних механізмів та сталих взаємних гарантій довіри.

Міжнародно-правовий режим космічної безпеки – це сукупність міжнародно-правових норм, спрямованих на встановлення глобальної колективної цілісної системи безпеки використання та дослідження космічного простору виключно в мирних цілях та в інтересах всього людства.

Зобов'язання, передбачене Договором про космос, щодо використання космічного простору в інтересах всього людства, взаємозалежить та взаємодоповнюється істотним елементом «мирних цілей», які спільно з міжнародним співробітництвом закладають стрижень колективної спільної безпеки космічного простору. З цього випливає, що юридичний зміст категорії «мирні цілі» має бути системно розглянутий у зв'язку з вищенаведеними елементами, а не приставати до максималістичного (імператив щодо заборони військового використання космічного простору, зокрема в односторонньому порядку без погодження з міжнародною спільнотою) чи мінімалістичного детермінізму (лише підтвердження заборони використання сили в космічному просторі) даної правової категорії. Принцип «виключно мирних цілей», що поважався протилежними сторонами-супротивниками навіть у часи «холодної війни», має підтримуватися світовою космічною спільнотою і сьогодні, аби не допустити перетину межі руйнівної природи використання космічного простору та забезпечення мирних неагресивних перспектив його подальшого опанування.

Додаток.

Нижче пропонується авторська концепція «Тематичного міжнародно-правового договору».

Преамбула

I. Загальна частина

Визначення понять «міжнародна космічна безпека», «мирні цілі», «космічний простір», «публічний порядок у космічному просторі», «публічний інтерес».

Засади та принципи забезпечення режиму міжнародної космічної безпеки.

Визначення міжнародної організації, відповідальної за забезпечення режиму безпеки у косміч-

ному просторі (правовий статус, межі компетенції тощо).

Правові та регуляторно-технічні інструменти забезпечення безпеки (ліцензування космічної діяльності, реєстрація космічних об'єктів, моніторинг та спостереження космічного середовища тощо).

Глобальна система колективної безпеки (правовий режим, принципи функціонування, істотні складові, правовий статус даних, отриманих в результаті моніторингу космічного простору, порядок доступу до них тощо).

II. Особлива частина

Квотування запусків (встановлення квот за прикладом Кіотського протоколу 1997 року з метою захисту озонового шару – Віденська конвенція щодо захисту озонового шару 1985 року).

Управління та координація руху в космічному просторі.

Міжнародна екологічна безпека космічного простору (охорона космічного середовища, мінімізація засмічення та раціональне, екологічно обґрунтоване використання ресурсів).

Використання ядерних джерел енергії в космічному просторі.

III. Прикінцеві та перехідні положення

Співвідношення з іншими міжнародно-правовими документами, приведення їх у відповідність з метою забезпечення належної узгодженості.

Література

1. *Договір про принципи діяльності держав по дослідженню та використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, від 10 жовтня 1967 («Договір про космос», прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 19.12.1966 року, резолюція 2222 (XXI))* – <http://www.oosa.unvienna.org/oosa/en/SpaceLaw/treaties.html>.

2. *Конвенція про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір, від 15 вересня 1976 («Конвенція про реєстрацію», прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 12 листопада 1974 року, резолюція 3235 (XXIX))* – <http://www.oosa.unvienna.org/oosa/en/SpaceLaw/treaties.html>.

3. *Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 62/101 від 17 грудня 2007 «Рекомендації щодо посилення практики держав та міжнародних міждержавних організацій щодо реєстрації космічних об'єктів»* – http://www.oosa.unvienna.org/pdf/gares/ARES_62_101E.pdf.

4. *Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 41/92 від 4 грудня 1986 та 42/93 від 7 грудня 1987 «Про створення всеохоплюючої системи міжнародного миру та безпеки»* – <http://www.un.org/documents/ga/res/42/a42r093.htm>.

5. *Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 43/89 від 7 грудня 1988 «Про всеохоплюючий підхід до укріплення міжнародного миру та безпеки відповідно до Статуту ООН»* – <http://www.un.org/documents/ga/res/42/a42r093.htm>.

6. *Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку, від 14 червня 1992* – http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_455.

7. *Враховання положень Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані 1979 року*

(зокрема, на етапі запуску, оскільки питання делімітації все ще залишається відкритим) – <http://www.unepce.org/env/lrtar/ta> Стокгольмської декларації 1972 року –

<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503>.

О.С. Стельмах

К вопросу международно-правового режима безопасности исследования и использования космического пространства в мирных целях.

В статье вопрос обеспечения международно-правового режима безопасности использования и исследования космического пространства рассмотрен как комплексное явление, предложено авторскую концепцию построения глобальной коллективной системы космической безопасности путем применения механизмов и принципов международного права.

O.S. Stelmah

The question international legal regime security research and outer space for peaceful purposes.

This article addresses the issue of providing the international legal regime for security of exploration and uses of outer space as a comprehensive phenomenon, presents the author's concept for building of global collective space security system by means of implementation of the international law mechanisms and principles.